

Hadis Usûlünde İhtilât Râvinin Akıl ve Hafıza Fonksiyonlarının Zarar Görmesi ve Bunun Rivâyetlere Etkisi, Mehmet Fatih Kaya, İstanbul: Rihle Kitap 2011, 120 sayfa

Hadis ilminde ihtilât, sika olarak bilinen bazı hadis râvilerinin genellikle yaşlılık dönemlerinde, bazen de başka olayların etkisiyle idrak, temyiz ve hıfz gibi akli melekelerinin zarar görmesi neticesinde rivâyet ettikleri hadislerde çok hataya düşmeleri bakımından önem arz eden meselelerden biridir. *Hadis Usûlünde İhtilât* adlı bu çalışma, ihtilât kavramının tarihî seyir içerisinde kazandığı anlamları da göz önünde bulundurarak nasıl anlaşılması gerektiğini, sika râvilerden ihtilâta maruz kalanların tespit edilip, onların bu illete ne zaman yakalandıklarının bilinmesi ve bu illete yakalandıktan sonra rivâyetlerinin ne şekilde değerlendirileceğini ortaya koyan önemli bir çalışmadır.

Mehmet Fatih Kaya'ya ait *Hadis Usûlünde İhtilât* adlı çalışma önsöz, giriş, iki bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Müellif önsözde ihtilât kavramı hakkında bilgi verip önemine işaret etmekte, konu ile ilgili herhangi bir çalışma yapılmadığına işaret ederek ihtilâtın usûl yönünü ele alma amacında olduğunu belirtmektedir. Ardından konuyu nasıl ele alacağını, her bölümde hangi konuları işleyeceğini kısa bir şekilde açıklamakta ve çalışmaya katkıda bulunanlara teşekkür ederek önsöze son vermektedir.

“İhtilâtın Mâhiyeti, Tespiti, Sebepleri, Sîgaları” adını taşıyan birinci bölümde (s. 35-67) öncelikle ihtilâtın lûgat ve ıstilahtaki anlamları hakkında bilgi verilmektedir. Söz konusu kavram hakkındaki mülâhazalar neticesinde müellif, ihtilâtın önceleri “râvinin akli dengesinin bozulması, aklın ve şuurun fesadı” anlamında kullanılırken daha sonraki zamanlarda sınırlarının genişletildiğine, önceden güvenilir oldukları halde daha sonra gözlerini kaybeden ya da muhtelif sebeplerle kitapları zayi olan râvilerin de ihtilâtla vasıflandırılıp, muhtelit râviler arasında mütâlea edildiklerine dikkat çekmektedir (s. 39).

Müellif ihtilâtın mahiyeti ve benzer hadis usûlü terimleriyle arasındaki benzerlik ve farklılıklara işaret etmesinin ardından bu vasfın, nasıl tespit edileceği

üzerinde durmaktadır. Söz konusu illetin tespitinde öncelikle âlimlerin, râvilerin ihtilâta maruz kalıp kalmadıklarını tespit edebilmek için yoğun çaba sarf ettiklerini, hatta bu sebeple onları zaman zaman imtihanlara tâbi tuttuklarını belirtmektedir. Âlimlerin gayretleri neticesinde râvinin ihtilâta maruz kaldığını tespit ettikten sonraki merhalenin râvideki ihtilâtın başlangıç tarihinin belirlenmesi şeklinde olduğunu söylemekte ve râvideki ihtilâtu tespit etmedeki son aşamanın ise hangi rivâyetlerin ihtilâtından önce, hangilerinin ihtilâtından sonra nakledildiğinin tespiti olduğunu haber vermektedir. (s. 46-48)

İhtilâtın tespitinin ardından müellif, bu durumun sebepleri ve muhtelit râvilerin sınıfları hakkında bilgi vermektedir. İhtilâtın sebeplerini üç maddede kategorize eden Kaya, bunların yaşlılık, hastalık, yoksulluk, çok sevilen bir yakını kaybetme, para çaldırma vb. gibi râvinin hafıza ve idrakine zarar veren haller; hadisleri yazan, ama ezberlemeyip kitaptan rivâyet etmeyi alışkanlık haline getirmiş râvinin herhangi bir şekilde kitaplarından mahrum kalması, kitaplarını kaybetmesi ve hadisleri ezberlemeyip kitaptan rivâyet eden râvinin gözlerini kaybetmesi olduğunu söylemektedir. (s. 51-52)

Müellif birinci bölümün son başlığında ise ihtilâtu ifade etmek üzere kullanılan sîgaları ele almaktadır. Kaynaklarda ihtilâtu ifade etmek üzere dokuz sîganın kullanıldığını belirtmekte, bunlar arasında en fazla kullanılanın ise ihtilât sîgası olduğunu altını çizmektedir. Ardından kullanılma sıklıklarına göre ihtilâtu ifade eden sîgaların tağayyür, tahlît, zevâlü'l-akl, harefa, ihtilâlü'l-akl, idtirâbü'l-akl olduğunu açıklamakta ve bunların hangi anlamlara geldiklerine dair kâfi derecede bilgi vermektedir (s. 57-65). Öte yandan müellif, doğrudan ihtilâtu ifade etmemekle birlikte inkâr ve telakkun terimlerinin de ihtilâtu ifade etmek üzere kullanıldığına dikkat çekmektedir (s. 65-67).

“Muhtelit Râvinin Hadislerinin Değeri” adını taşıyan ikinci bölümde (s. 71-103) ilk olarak muhtelit râvinin rivâyetlerinin hükmü üzerinde durulmuştur. Müellif muhtelit râvinin rivâyetlerinin ilk defa İbnü's-Salâh tarafından ortaya konulup diğer usûlcüler tarafından da kabul gören hükmünün şu şekilde olduğunu açıklamaktadır. Öncelikle râvinin ihtilâttan önceki rivâyetleri ittifakla kabul edilmektedir. İhtilâttan sonraki rivâyetleri ise merdûddur. Son olarak ihtilâttan önce mi sonra mı nakledildiği tespit edilemeyen rivâyetleri ise kabul edilemez (s. 71-72). Usûl âlimleri tarafından ortaya konan bu hükümleri açıklamasının ardından Kaya, değişik uygulamaların yol açtığı farklılıklara işaret ederek konu hakkındaki değerlendirmelerine yer vermektedir (s. 73-89).

Müellifin eserinin ikinci bölümünde üzerinde durduğu bir diğer konu ise muhtelit râvinin hadisinin takviyesi meselesidir. Konu ile ilgili değerlendirmelerinin ardından Kaya, muhtelit ihtilâttan önceki veya sonraki dönemlerinden hangisine ait olduğu tespit edilemeyen hadislerinin başka rivâyetlerle desteklenmesi durumunda kuvvet kazanıp bir üst dereceye çıkacağını belirt-

mektedir (s. 93-94). Ne var ki bu durumun muhtelitin ihtilâtından sonra naklettiği mevzû, maktûb, münker rivâyetler için geçerli olmadığının altını çizmekte, bu tür rivâyetlerin başka tariklerle desteklenerek kuvvet kazanamayacaklarını ifade etmektedir (s. 94).

Üçüncü bölümün son başlığında ise Sahîhayn'da muhtelit râvilerden hadis rivâyet edilmesi ve rivâyet edilen bu hadislerin hükmü konusu işlenmiştir. Usûl kitaplarında yeteri kadar işlenmeyen ve gerektiği kadar üzerinde durulmayan bu konunun ilk defa İbnü's-Salâh tarafından değerlendirildiği, kendisinden sonra gelen âlimlerin de onun değerlendirmeleriyle iktifa ettiği açıklanmıştır (s. 95). Burada müellif, Buhârî ve Müslim'in *Sahîh*'lerinde, ihtilâtlarından sonra muhtelit râvilerden hadis dinleyen kişilerin naklettikleri rivâyetlerin yer aldığını belirtmektedir. Ancak bu iki büyük hadis otoritesinin, râvilerdeki ihtilâtın fâhiş olmaması, sika râvilere muvafakat etmesi gibi gerekçelerle sahih olduğuna kesin gözüyle baktıkları hadisleri tahrîc ettiklerine dikkat çekmiş ve konuya örnek teşkil eden râvilerden bir kesit sunmuştur (s. 95-103).

Kitapta anlatılanların kısa bir özeti niteliğindeki sonuç bölümünde ise müellif hadis usûlüyle ilgili bütün çalışmaların müşterek gayesinin, sahih rivâyetlerle zayıf ve uydurma rivâyetleri birbirinden ayıracak kaideleri ve ölçüleri tespit etmek olduğuna vurgu yapmış, *Hadis Usûlünde İhtilât* adlı eserinin de böyle bir amaca matuf olduğunu belirtmiştir. Güvenilir bir râviye sonradan ârız olarak onun cerhini ve rivâyetlerinin reddini gerektiren bir illet olması sebebiyle önem arz eden ihtilât konusunun, bu önemine rağmen müstakil bir çalışmaya konu edilmediğinin ve hadis usulü eserlerinde de gerektiği şekilde incelenmediğinin altını çizmektedir (s. 105).

Mehmet Fatih Kaya'nın *Hadis Usûlünde İhtilât* adlı bu kitabı, kanaatimizce, bir hadis istilâhının akademik bir çalışmada nasıl araştırılması ve ele alınmasını göstermesi bakımından önemlidir. Özellikle hadis alanında lisansüstü eğitim gören ve hadis usulü ile ilgili çalışmalar yapmayı planlayan öğrencilere bir hadis istilâhının, usûl kitaplarındaki tarihî seyrini dikkate almalarını göstermesi bakımından örnek teşkil etmektedir.

Ayşenur DUMAN

Giresun Üniv., İslami İlimler Fakültesi, Hadis, GİRESUN